

(əvvəli ötən sayımızda)

Qafqaz Albaniyası və Mihranilər sülaləsi

Alban və ya Albaniya bir çox tarixi mənbələrdə Aqvan kimi də ifadə olunur. Albaniya Kür çayından quzeydəki dağlıq ərazini əhatə edirdi. Aran isə Kür və Araz çayları arası dağlarla əhatə olunmuş düzənlik əraziyə verilən addır. E.q. II minillikdə Alban və ya Aqvan adında digər birölkə və dövlət Zaqros dağlarının şərqində Urmıyə gölünün güneyində, Diyal çayının yuxarı axarında Padan ölkəsi ilə yanaşı yerləşirdi.

B.Landsberqer Mari mixi mətnlərində Aqbani adlı bir subar dövlətinin adının çəkildiyini yazır bu haqda Qelb və Unqnad da bəhs edirlər. (Landsberger B. 1924, Səh. 233)

Kassilərin ilk kralı hesab olunan kral Kara-indaş (m.ö. 1430) özünü Babilə yanaşı Padan və Alban/Alman ölkəsinin kralı adlandırırdı. Bir çox müəlliflər qədim mixi mətnlərə əsaslanaraq Padan və Alban ölkəsinin əhalisinin kas/kus xalqından ibarət olduğunu yazırlar. Hammurapi sülaləsinin başçılıq etdiyi Babil dövləti dağıldıqdan sonra Padan və Alban kassiləri güney-batıya doğru yürüş edib Babil dövlətini ələ keçirərək burda kassi sülaləsinin əsasını qoydular. Kassi kralı II Aqum və digərləri özlərini ilkin vətənlərinin yerləşdiyi Qutin kralı kimi də təqdim edirdilər. (Eckart Frahm. 2013)

Tarixi qaynaqlar Elamin qonşuluğunda yaşayan Kassilərin dağılır olduqlarını və çadırlarda yaşadıklarını qeyd edirlər. (Daniel Brinton. The Protohistoric of Western Asia. səh. 92)

F.Hommel də Zaqros dağlarında Quti və Sutilərin yerləşdiyi ərazinin ortasında Alban və Padanadlanan xalqların yaşadıklarını qeyd edir. (F.Hommel. 1887,Səh. 38)

Bir çox müəlliflər alban/aqvan, qarqar və padanları subar və kassi mənşəli hesab edirlər.

Assuriya kralı Assurbanipal (e.q. 669-627-ci illər) öz kitabəsində şərq ölkələrinə, Zaqros dağları yaylaları ərazisinə hərbi yürüşləri zamanı burda yerləşən Alban, Padan və digər dövlətlərdən xərac aldığını yazır. Kassi hökmdarları və o cümlədən II Aqum Kakrim (e.q. 1530) özünü digər ölkələrlə yanaşı "Kassinin, Albanın, Padanın və Qutin kralı" adlandırırdı. Kas-

billərin qalası kimi III Tiqlatpa-lasarin kitabəsində də qeyd olunur. Tilaşurini Həmədanın qərbində axtarmaq lazımdır. Pitani isə qədim Padan ölkəsidir.

Tilaşuri yer adı Dərəşorlu adının qədim fonetik şəklidir. Dərəşorlu e.q. VII əsrdə olduğu kimi bu gün də həmin ərazidə, Zaqros dağlarının şərqində yerləşir. Dərəşorlu böyük Qaşqay elinin tərkibində ən böyük beş tayfadan biridir və öz tərkibi

Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin Turan dövrü

si kralı Qandaşın digər oğlu və kral I Aqum (e.q. 1730-1709-cu illər) Mahri ünvanı daşıyırdı. (Winkler H. 1892, Səh. 80)

Aqumun titulu olan Mahri adı sumer dilində böyük deməkdir. Ona görə də tarixçilər onu Böyük Aqum adlandırırlar.

Kassi dilinin tədqiqatçısı Arnaut Fournet Aqum sözünü "başçı, rəhbər" kimi tərcümə edir ki, butürk dilindəki Aqum sözü ilə ekvivalent təşkil edir. (Arnaut Fournet, 1978, səh. 6)

Kembridc Universitetinin İran tarixinə həsr olunmuş əsərində yazılmışdır ki, Assuriya çarı Asurhaddonun e.q. 675-ci ildə şərq ölkələrinə, yəni Zaqros dağı yaylalarında yerləşən ölkələrə yürüşünə həsr olunmuş kitabədə deyilir: "Mən Barnaku ölkəsini ayaqlarımın altına aldım, xain düşmənlər Tilaşuri sakinlərini və onların Mihranilər tərəfindən idarə olunan Pitani adlı böyük şəhərini dağıtdım". (The Cambridge History of Iran. Vol. 2. 1968, Səh. 100-101)

Kitabda həmin fəslin müəllifi İ.Dyakonov Barnaku ölkəsinin mənbələrdə qeyd olunan və Elamin şimal-qərbində yerləşən Bit-Bunaki ilə eyniləşdirir və yazır ki, Tilaşuri ərazi adı Silxazi adı ilə birlikdə Ba-

bində 42 tirəni birləşdirir. Silxazi isə bu gün də Dərəşorluların yaylaq əraziləri olan Şiraz adının qədim fonetik şəklidir. Yuxarıdakı sitatdan məlum olur ki, Mihranilər Padan adlı şəhərə malik idilər. Bizim fikrimizə görə Padan adı n-r dəyişikliyi ilə Padar adına çevrilmişdir. Padarlar Ön Asiyanın qədim turanlı xalqları olan Alban və Qarqar tayfaları ilə yanaşı Azərbaycan türklərinin etnogenezində önəmli rol oynamışlar.

E.q. VII əsrdə Assur mənbələrində tarixi Midiya ölkəsinin qərb hissəsində Mihrani dili haqqında bəhs edilir. Həmin ərazidə kassilər yaşayırdılar. (The Cambridge History of Iran. volume 2. 1968, Səh. 44)

İran tarixinin görkəmli araşdırıcısı alman Fridrix Şpigel yazır ki, Mehrani sülaləsinin ilkin məskunlaşdığı ərazidə yaşayan Gündüzlü türk tayfası əfşarlara aid olub Bəxtiyarilərle birlikdə yerli avtohton xalqdır. (F.Spigel. 1863. Səh.

11) Yuxarıdakı tarixi dəlillərdən də görüldüyü kimi Mehranilərin iran və ya parf/arsaklı mənşəli kimi qələmə verilməsi tarixi yanlışlıqdır. Onlar Ön Asiya-Zaqros dağlarının qədim turanlı öntürk boylarına mənsub olmuş və mənşəcə subar/sabir, kassi mənşədirlər. Mehranilər Arsaklar imperiyası dövründə Midiya dönməndən qalma yerli qüdrətli sülalə kimi hakimiyyət ierarxiyasında yüksək mövqeyə malik olmuş və Arsaklarla qaynayıb qarışmışlar.

Asurhaddonun adını çəkdiyi Mihranilər Parfiya və Arşakilərin hakimiyyəti dönməndə 7 qüdrətli ailədən biri idi və sonrakı tarixi mənbələr onları Ar-

təşkil edirdilər.

Hakimiyyəti Arsakilərdən xəyanət yolu ilə mənimsəmiş Sasanilərin ən çox ehtiyat edib çəkindikləri sülalə qüdrətli Mihranilər olmuş və onlar Mihranilərə qarşı daimi münaqişədə olaraq sülalənin öndə gələnlərini qətl etməklə bərabər onların qadınları ilə evlənmək yolu ilə münasibətləri normallaşdırmağa çalışmışlar. Mihranilər sülaləsi tarixi mənbələrdə eramızın ilk əsrlərində İran ərazisində və Qafqazdakı Albaniy və digər bölgələrində hakimiyyət sürmüş qüdrətli bir nəslidir.

Mihranilərin qüdrətli nümayəndəsi sərkərdə Bəhram Çubinistəmi xaqanın nəvəsi tarixdə Türkdə ləqəbi ilə məşhur Sasanı şahı IV Hörmüzdə qarşı 590-cı ildə üsyan qaldırdığı zaman Mihranilər sülaləsi onu müdafiə etmişdir. Bəhram Çubin müvəqqəti olaraq Sasanı hakimiyyətinə yiyələnmiş, lakin Hörmüzdün oğlu II Xosrov

tərəfindən məğlub edilmişdir.

II Xosrov hakimiyyətə gəldikdən sonra Mehranilərin başçısı Mehran, şahın ondan intiqam alacağından ehtiyat edərək 591-ci ildə öz nəslinə mənsub 30 min ailə ilə Xəzərlərin tərəfinə keçmək üçün Qafqaz Albaniyasının Girdman vilayətinə gələrək yerləşmiş, ermənilərdən ibarət hökmrən sülalənin 12 görkəmli nümayəndəsini qətl edərək hakimiyyətə yiyələnmişdir. Mehranın törəməsi olan Cəsur Vardanın oğlu Vraz Qriqor (628-642-ci illər) Alban katalikosu Vironun himayəsi ilə Sasanı şahı II Xosrov tərəfindən "Girdmanın ağası və Alban ölkəsinin knyazı" adlandırılmışdır. Varaz Qriqorun ölümündən sonra onun oğlu Cavanşir (642-681-ci illər) Alban knyazı olur. Mehranilərin xəzərlərlə münasibəti yaxşı olmuş və onlar çox zaman Xəzər xaqanları tərəfindən himayə olunmuşlar.

(ardı gələn sayımızda)